

DOSYA/DERLEME**MÜLTECİ VE ÇOCUK OLMAK***Kıvılcım TURANLI YÜCEL****Giriş**

Çocukların anayasası sayılan Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin¹ (ÇHS) ilk maddesindeki evrensel tanıma göre, "Bu Sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır." Doğumdan on sekiz yaşına dek süren ve çocukluk olarak adlandırılan bu zaman dilimi hayli uzundur ve çocuğun geçirdiği dönemlerin tümünü kapsamaktadır. Oysa çocukluk, belirlenmiş bir süreye bağlı, evrensel bir kavram değildir. Çocukluk, tarihsel olarak değişen kültürel bir olgudur. Çocukluğun bugünkü anlaşılış biçimleri, Batı toplumlarına özgü bir gelişim sürecinin ürünüdür². Bu nedenle, çocukluğu belirlerken dikkat edilecek husus, çocuğun ve çocukluğun tanımının, hangi disiplince yapılsa yapılsın, yetişkinler tarafından yapıldığıdır.

Çocukluğu belirlerken dikkat edilecek diğer husus ise, hayatın, çoğu zaman, hukukun belirlediği çocukluk kavramına uygun ilerlemediğidir. Zira çocuğun çocukluğu, yaşadığı ülkeye, ekonomik sınıfına, etnik ya da dinsel kökenine göre biçimlenmektedir. Yine toplumsal iktidar ilişkileri ve sınıfsal farklar, kişilerin, devletin ve toplumun çocuğa ve çocukluğa bakışını biçimlemektedir. Dolayısıyla, aynı yaşta çocuklardan biri çocukken, bir başkası potansiyel ya da hali hazırda asker, suçlu ya da terörist kabul edilebilmektedir. Kimi çocuklar yetişkin olmak için on sekiz yaşını beklerken; bazıları daha erken büyümek ve yetişkinlerin dünyasına katılmak zorunda kalmaktadır. Başka ifadeyle kimi çocuklardan çocuklukları çalınmakta ya da onlar hiç çocuk olamamaktadır.

Sokakta yaşayan ve çalışan, savaşlarda asker ya da haberci olarak kullanılan, fuhuşa zorlanan, kölelik koşullarında yaşayan, ülkelerini terk etmek zorunda kalan çocuklar, çocuklukları çalınan çocuklardan bir kısmıdır. Bu çalışmada, çoğunlukla bir gecede büyümek zorunda çocuklardan yalnızca bir bölümünün, mülteci çocukların "yaşadıkları ve yaşayamadıkları", sınırlı olarak anlatılmaya çalışılacaktır. Zira mülteci çocukların hayatları anlatılırken tüm sorunlara değinmek mümkün olmadığı gibi, böylesi bir iddia çalışmanın kapsamını da amacını da aşacaktır. Çalışmada, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile mülteci çocuklara tanınan ve korunması gereken haklar esas alınacaktır.

1. "Hangi ülke sınırlarını açık tutar ki!"

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin (İHEB) 14. maddesine göre, "Herkesin zulüm altında başka ülkelere sığınma ve sığınma olanaklarından yararlanma hakkı vardır." İHEB, sığınma hakkını bir insan hakkı olarak güvence altına alan, uluslararası ilk önemli belgedir.

Birleşmiş Milletler verilerine göre, "Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Cenevre Sözleşmesi"nin kabul edildiği 1951 yılından 1995 yılına kadar, dünya mülteci nüfusu her geçen yıl katlanarak artmıştır³. 1995'ten sonra yerlerine dönenlerle birlikte mülteci nüfusunda azalma olmakla birlikte; Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK) ilgi alanında bulunan toplam mülteci nüfusunun yirmi iki milyondan fazla olduğu tahmin edilmektedir. BMMYK'ye göre, bu nüfusun yarısından fazlasını kadınlar ve çocuklar oluşturmaktadır. Uluslararası Göç Örgütüne göre ise, "herhangi bir anda" yeryüzünde kaçak olarak dolaşan insan sayısı on beş ile otuz milyon arasında değişmektedir (Aktaran Türker, 2007).

* Arş. Gör., Anadolu Üniv. Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku AD

Ülkelerini terk eden -mülteci statüsünü kazanan ya da kazanmaya çalışan- insanların büyük çoğunluğu dünyanın en yoksul ülkelerinden gelmekte ve dünyanın en yoksul ülkelerinde yaşamaktadır. İnsanlar, çeşitli gerekçelerle ülkelerini terk etmektedir. İnsanlar, ister zulümden, siyasal şiddetten, toplumsal çatışmalardan; isterse doğal afetler ya da yoksulluk yüzünden ülkelerini terk etsinler, hepsinin mülteci sıfatını edindikleri varsayılmaktadır (**Dünya Mültecilerinin Durumu, 1997**). Ancak "mülteci" kavramının hukuki tanımı ülkesini terk etmek zorunda kalan herkesi kapsamamaktadır.

1951 tarihli Sözleşme'ye göre, mülteci "ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen" insandır.

1969 tarihli Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi'ne göre ise "dış saldırı işgal yabancı egemenliği ya da vatandaşı olduğu ülkenin bir bölümü ya da bütününde kamu düzenini ciddi biçimde tehdit eden olaylar yüzünden ülkesi dışında başka bir sığınmak için yaşadığı yerden ayrılmak zorunda kalan her insan" mültecidir.

1951 tarihli Sözleşme, "mülteciyi bir suçlu değil, zulme uğrayan, mağdur olan, uluslararası hakları olan bir insan ve topluluk olarak" ele almaktadır (**Ahi, 1995**). Ancak Sözleşme'de yer alan tanım sınırlı bir tanımdır ve "zulüm korkusu"nu vurgulamaktadır. Afrika Birliği Örgütü'nün tanımı, 1951 tarihli Sözleşme'de yer alan tanımı tamamlamakta; zulüm korkusunu daha az vurgulayan, vatandaşı olunan ülkelerdeki şiddet ve karışıklığın nesnel koşullarını ön plana çıkaran bir tanım benimsemektedir (**Dünya Mültecilerinin Durumu, 1997**).

1951 tarihli Sözleşme'de yer alan tanım, uygulamada "baskı ve zulüm" kavramının geniş yorumlanmasıyla aşılıp çalışılmaktadır⁴. Yine de zaman zaman sınırlı kalmakta, örneğin kıtlık ya da salgın hastalık gibi nedenler yüzünden ülkelerini terk edenleri kapsamamaktadır (**Hodgkin, Newell, 1998**). Baskı ve zulüm kavramlarının da, mülteci kavramının da tanımlanmasında en geniş yorumu insancıl hukuk yapmaktadır. Uluslar arası insancıl hukuka göre, mülteci her şeyden evvel kendi hükümetinin korumasından fiilen yararlanamayan insandır (**Bouchet-Saulnier, 2002**).

İnsancıl hukukun etkisiyle, belirli bir cinsten olmak, başka deyişle kadın olmak baskı ve zulüm görmenin nedeni olarak kabul edilmiş; özellikle cinsel şiddete uğramış/uğrayacak olmak mülteci statüsünün kazanılmasını sağlayan sebepler arasında yer almaya başlamıştır. Nitekim, Fransa, Kanada ve ABD'de kadınlara uygulanan sünnetin zulüm şekli olduğu, resmen kabul

edilmiş; sünnet edilme korkusu yaşayan kadınlara mülteci olma hakkı tanınmıştır (**Aktaran Gönültaş, 2006**). Gerçekten, dünya mülteci nüfusunun büyük çoğunluğunu kadın ve çocukların oluşturduğu düşünüldüğünde, kadınların cinsiyetleri, çocukların da yaşları dolayısıyla yaşadıkları/yaşayabilecekleri sıkıntılarının, iltica taleplerinde özel olarak değerlendirilmesi zorunludur. Ne var ki kadın ve çocuk mültecilerin durumlarına ilişkin ayrı sözleşmeler ve hukuki koruma mekanizmaları bulunmamakta; sorunlar mevcut hükümlerin esnek yorumu ya da ayrımcılık yasağı ilkeleriyle çözülmeye çalışılmaktadır⁵.

Mülteciliğin tanımlanmasındaki olumlu anlam genişlemesine rağmen; yoğunlaşan iç sorunlar ve azalan uluslararası destek nedeniyle, her geçen gün artan sayıda devlet, geniş çaplı mülteci akınlarına kapılarını kapatmaktadır. BMMYK'nin belirttiği üzere, mültecilere kapıları kapama konusunda sanayileşmiş ülkeler başı çekmektedir. Sanayileşmiş ülkelerin bu tavrı, kendi vatandaşlarına hizmet götürmekte zorlanırken, bir de mülteci akınlarıyla karşı karşıya kalan üçüncü dünya ülkelerinin tavrını da etkilemektedir. Bu noktada bir Afrikalı bakanın şu sözleri hayli düşündürücüdür "Böyle bir durumda hangi ülke sınırlarını açık tutar ki? Burası bir Batılı ülke olsaydı, yaptığımız kolayca hoş görülecekti." (**Dünya Mültecilerinin Durumu, 1997**).

Aslında batılı olsun olmasın ülkeler, mültecileri kabul etmek konusunda isteksiz davranmaktadır. Mülteciler, sığındıkları ülkelerin vatandaşları tarafından önyargıyla karşılanmakta; onlara potansiyel ya da halihazırda suçlular gözüyle bakılmaktadır. Mülteciler, gittikleri ülkelerde dışlanmakta; güvensizlik ve belirsizlik ortamında kalmakta; can korkusuyla yaşamlarını sürdürmektedirler. Bu tavır, mültecilerde, ülkeden kaçışın yarattığı travmayı daha da derinleştirebilmektedir (**Bilgen, 2006**).

Özetle, mültecilerin tercihleri ya da kişisel çıkarları nedeniyle değil de zorunluluk yüzünden ülkelerinden ayrılarak başka bir ülkede sığınma aradıkları gerçeği unutulmaktadır. Bu nedenle onların ilk ve en önemli hakkı olan "geri gönderilmeme" hakkı ihlal edilmektedir⁶.

2. "Çocuklarımız Bir Gecede Yaşlandı!"

Mültecilerin sayıları genellikle tahmin edilmektedir çünkü demografik ve toplumsal-ekonomik yapıları bakarak mülteci nüfus hakkında genellemeler yapmak kolay değildir. Ancak daha evvel belirtildiği üzere, mültecilerin büyük bir çoğunluğunu kadın ve çocukların oluşturduğu kabul edilen bir gerçektir. Erkekler çalışmak ya da savaşmak için ailelerinden ayrılırken, kadınlar çocuklarıyla birlikte kaçmak ve mülteci kamplarına sığınmak zorunda kalmaktadır (**Dünya Mültecilerinin Durumu, 1997**).

Dünyada kendi ülkelerinde yerlerinden/yurtlarından edilmiş 25 milyondan fazla çocuk var. Bunlardan 10 milyon kadarı BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK/ UNCHR)nin himayesi altında bulunuyor. Çeşitli sebeplerle memleketini terk etmek zorunda kalan bu çocukların bir

kısmı yolda ailelerinden ayrı düşüyor ve bazen onlara hiç kavuşamıyor. Çocukların yaşadığı yerleri terk etmelerinin en büyük sebebi kendi muhitlerinde çıkan çatışmalar. Mülteci ya da sığınmacı çocuklar şiddet, hastalık, kötü beslenme gibi sorunlarla sık sık yüz yüze geliyorlar. Neredeyse tamamının yetişkinlerin yardımına ihtiyacı var. Ülkesinde en fazla mülteci barındıran devletlerin başında Ürdün, İran ve Pakistan yer alıyor. Afganistan'da uzun süredir devam eden çatışmalar bu ülkedeki 12 milyondan fazla insanı yerinden etmiş. Bunların 7 milyona yakını mülteci durumunda iken kalanı ülke içinde yer değiştirmiş. 7 milyonluk kitlenin 4 milyonu çocuk (**Risk Altındaki Dünya Çocukları Raporu**).

Mülteci çocukların hakları ÇHS'de (md 22) düzenlenmiştir. Sözleşme, yeni bir tanım yapmamış, 1951 tarihli Sözleşme ile ona ek 1967 tarihli Protokol'ün mülteci tanımını esas almıştır. Buna göre; kendi ülkesinde zulme uğramaktan haklı korkusu olan çocuk mültecidir; mülteci sıfatını kazanan çocuk hiçbir biçimde ülkesine iade edilemez ve sosyal refah ve yasal haklar konusunda çocuklarla büyükler arasında ayırım yapılamaz (**Bülbül, 1995**). Kuşkusuz ayrımcılık yasağı çocuklara yönelik "olumlu ayrımcılık" uygulamalarını engellemektedir.

ÇHS'nin 22. maddesine göre;

1. Taraf devletler, ister tek başına olsun isterse ana-babası veya herhangi bir başka kimse ile birlikte bulunsun, mülteci statüsü kazanmaya çalışan ya da uluslar arası veya iç hukuk kural ve usulleri uyarınca mülteci sayılan bir çocuğun, bu Sözleşmede ve insan haklarına veya insani konulara ilişkin söz konusu Devletlerin taraf oldukları diğer uluslar arası sözleşmelerde tanınan ve bu duruma uygulanabilir nitelikte bulunan hakları kullanması amacıyla koruma ve insani yardımdan yararlanması için gerekli önlemleri alırlar.

2. Bu nedenle, taraf devletler uygun gördükleri ölçüde, Birleşmiş Milletler Örgütü ve onunla işbirliği yapan hükümetler arası ve hükümet dışı yetkili başka kuruluşlarla bu durumda olan bir çocuğu korumak, ona yardım etmek, herhangi bir mülteci çocuğun ailesi ile yeniden bir araya gelebilmesi için ana-babası veya ailesinin başka üyeleri hakkında bilgi toplamak amacıyla işbirliğinde bulunurlar. Herhangi bir nedenle kendi aile çevresinden sürekli ya da geçici olarak ayrı düşmüş bir çocuğa bu Sözleşmede tanınan koruma, aynı esaslar içinde, ana-babası ya da ailesinin başkaca üyelerinden hiçbirisi bulunmayan çocuğa da tanınacaktır.

22. madde hem mülteci statüsünde olan hem de bu statüyü kazanmak isteyen çocukları kapsamakta; mülteci çocukların uygun biçimde korunma ve ailelerinin izlenmesi dahil insani yardımlardan yararlanma haklarını ele almaktadır. Dolayısıyla ülkede bulunan çocukların, kendilerine mülteci statüsü tanınmamış olsa bile, ülkede kaldıkları sürece korunmaları gerekmektedir (**Hodgkin, Newell, 1998**).

Maddenin daha önceki taslaklarında, mülteci çocuğun "özel korumaya ve yardıma gereksinimi olduğu"

vurgulanmıştır. Ancak bu özel vurgu, bu çocukların gereksinimlerinin ÇHS'nin maddelerinin gerektiği gibi kendilerine de uygulanması durumunda karşılanacağı düşüncesi ile; çocuklara özel ikamet yeri ve yurttaşlık tanıma konusunda ihtiyatlı olan ya da aileleri izleme masrafını yüklenmek istemeyen devletlerin tepkileri dikkate alınarak yumuşatılmıştır (**Hodgkin, Newell, 1998**).

ÇHS'de düzenlenen haklardan "yaşama ve gelişme hakkı (md. 6), ayırım gözetmeme ilkesi (md. 2), çocuğun yüksek yararı ilkesi (md. 3) ve çocuğun görüşlerine saygı ilkesi (md. 12)", devletlerin dikkate almak zorunda olduğu ve olağanüstü hallerde dahi değiştirilemeyecek temel ilkeler niteliğindedir. BM Çocuk Hakları Komitesi, temel ilkelerin uygulanmasının "bütçe kaynaklarının yeterliliğine bağlı kılınamayacağını" vurgulamaktadır. Bu nedenle, taraf devletler 22. maddeyi uygularken ÇHS'nin temel ilkelerini gözetmek zorundadır (**Hodgkin, Newell, 1998**).

22. madde, ayrıca Sözleşmenin 9. (ana-babadan ancak çocuğun yüksek yararı söz konusu olduğunda ve zorunluluk hallerinde ayrılma); 10. (ailelerin yeniden birleşmesinin olumlu, insancıl ve kolaylaştırıcı biçimde ele alınması); 20. (aileleri olmayan çocukların korunması); 37. (özgürlüklerinden yoksun bırakılmaya ancak son çare olarak başvurulması) ve 39. (silahlı çatışma, işkence ve diğer istismar uygulamalarına tanık ve hedef olanların tedavi ve rehabilitasyonu) maddeleri ile de yakın ilişki içindedir. Taraf devletler, 22. madde uygulanırken tüm bu madde ve ilkeleri dikkate almak zorundadır.

Mülteci çocuklar, yetişkin mültecilerin haklarına sahip oldukları gibi, çocuk olmalarından kaynaklanan ve ÇHS ile güvence altına alınan kimi haklara da sahiptir. Bu hakların başında geri gönderilmeme hakkı gelmektedir. Dolayısıyla mülteci statüsünde olan bir çocuk ya da yetişkin kendi ülkesine dönmeye zorlanamaz ya da onu kendi ülkesine dönmeye zorlayabilecek bir başka ülkeye aktarılamaz (**Hodgkin, Newell, 1998**).

Mülteci çocukların karşılaştıkları sorunlar, bir devletin çatisı/koruması altında yaşayan çocukların karşılaştığı sorunlardan farklıdır ve karşılanması gereken farklı gereksinimleri vardır. Örneğin bu çocukların güvenli ve yaşanabilir ortamlarda bulundurulmaları; mümkünse aileleriyle ve toplumlarıyla birlikte olmalarının sağlanması, duygusal gereksinimlerinin gözetilmesi, bu arada maruz kaldıkları herhangi bir istismara karşı haklarının korunması gerekir (**Hodgkin, Newell, 1998**).

Mülteci çocuklar, yetişkin mültecilerle benzer sebeplerle yaşadıkları ülkeyi terk etmek zorunda kalmakta ve zaman zaman çeşitli sebeplerle yalnız kalabilmektedir. Bu çocuklar, savunmasız, zarar görmeye en açık kesimler arasında yer almaktadır. Bu nedenle mülteci çocukların sığındıkları devlet ne kadar baskı altında olursa olsun, mülteci çocukların kendilerinin ve haklarının korunması önce ahlaki sonra hukuki bir görevdir.

Mülteci çocukların karşılaştıkları ilk sorun onları yaşadıkları yerleri terk etmeye zorlayan nedenlerdir; savaş, doğal afet, etnik, dinsel köken gibi... Özellikle savaş ve silahlı çatışma durumunda çocuklar kaybettikleri yakınlarının yasını tutmadan, evlerini terk etmek zorunda kalmaktadır. Ülkeyi terk etme nedeni ne olursa olsun, mülteci çocuklar erken büyüme zorunda kalmaktadır. Bu noktada, Bosnalı bir öğretmenin şu sözleri anlamlıdır: "Çocuklarımız bir gecede olgunlaştı ve yaşlandı. Onlar bu akıldışı ve çılgın savaşın en büyük kurbanlarıydı." (Aktaran Galijatoviç, 1995).

Ülkeden kaçış çoğu zaman yasa dışı yollardan olduğu için mülteci çocuklar tek başlarına ya da aileleri ile birlikte gözetilme alınmakta ya da gözaltı ile tehdit edilmektedir. Oysa, suça itilen çocukların dahi göz altına alınmaları son çare iken, mülteci çocuklar söz konusu olduğunda özensiz davranılmaktadır (www.unhcr.org.tr).

Bir biçimde ülkelerinden kaçmayı başaran çocukların karşılaştığı en önemli sorunlardan birisi de, onlara mülteci statüsünün tanınıp tanınmayacağı olmaktadır. Yanlarında yakınları bulunan çocuklar, her zaman olmasa bile, ana-babalarının mülteci statüsünden yararlanabilmektedir. Buna karşılık, yanlarında kimse bulunmayan ve statülerini kanıtlamak zorunda olan çocuklar söz konusu olduğunda sorunlar ortaya çıkmaktadır. Sorunlar, hem çocukların kendi durumlarını açıklayamamalarından ve yeterince olgun olmamalarından; hem de onları kaçırmak zorunda bırakan olayların, kendileri değil yakınları tarafından yaşanmış olmasından kaynaklanabilmektedir (Hodgkin, Newell, 1998).

Çocuklara mülteci statüsünün tanınması önemli bir koruma mekanizması olmakla birlikte tek başına yeterli değildir⁷. Zira mülteciler, sığındıkları devletin vatandaşlarıyla aynı haklara sahip olamamakta, çoğunlukla en temel insan hakları, -sağlık, eğitim, sosyal güvenlik haklarından yerleşme ve seyahat hürriyetine, çalışma hakkına kadar- ihlal edilmektedir. Her şeyden evvel, mülteciler, genellikle, onlar için kurulmuş mülteci kamplarında yaşamak zorundadır.

Dünyanın birçok yerinde hükümetler, iki nedenden dolayı mültecilerin kampta yaşamalarından yanadır. Bir kere ev sahibi ülkelerin hükümetleri böyle bir düzenlemenin, çok sayıda yabancıyı ülkelerinde barındırmaktan kaynaklanacak toplumsal ve siyasal riskleri en aza indireceğini düşünüyorlar. Ayrıca aynı düzen mültecilere yardım eden ülkeleri ve insan hakları örgütlerini daha fazla mali sorumluluk almaya itiyor. Yardım kuruluşları da mülteciler için kamp kurulmasını destekleme eğilimindedir. Çünkü mültecilerin büyük kamplara yerleştirilmesi besin sağlık eğitim ve öteki alanlarla ilgili hizmetlerin verilmesini kolaylaştırıyor (Dünya Mültecilerinin Durumu, 1997).

Mültecilerin ve onları kabul eden devletlerin lehlerine gibi görünen, uygulamada kimi kolaylıklar da sağlayan mülteci kampları, aslında mültecilerin yerleşmelerinin

istenmediğinin göstergesidir. 1996 yılında BMMYK'nin bir toplantısında konuşan Tanzanya hükümet temsilcisinin, bugün de geçerli şu sözleri dikkat çekicidir: "Bir nokta açıklığa kavuşturulmalıdır. Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti mültecilere kalıcı ikamet hakkı tanımayı ya da onları tekrar yerleştirmeyi düşünmemektedir. Gerçekten ihtiyaç duyan kişilere sığınma sağlamaya devam edeceğiz ancak çıkış ülkelerindeki koşullar düzeldiği takdirde bu kişilerin evlerine dönmelerini bekliyoruz." (Dünya Mültecilerinin Durumu, 1997).

Öte yandan, bir kampta yaşamak normal bir hayat değildir ve başlı başına bir "öteki"leştirme aracıdır. Mülteci kamplarında yaşamak çocuklar için kimi tehlikeler barındırmaktadır. Yetersiz beslenme, sağlık ve eğitim hizmetlerinin yanı sıra, çocukların karşılaştığı en büyük tehlikenin cinsel istismar ve askerliğe zorlanma olduğu söylenebilir. Özellikle yanlarında kimse bulunmayan mülteci çocuklar, cinsel sömürü ve cinsel istismara en açık gruplardandır. Mültecileri hedef alan cinsel şiddet hayli yaygın bir olgudur ve daha az görülmeyle birlikte erkek çocuklar da gerek kaçış sırasında gerekse geldikleri ülkelerde saldırılara açık durumdadır. Bu insanların maruz kaldıkları saldırılar sonucu ortaya çıkan fiziksel ve psikolojik travma yerinden yurdundan olmanın ve sürgünde yaşamının acılarını daha da artırmaktadır (Hodgkin, Newell, 1998).

Mülteci kamplarını, dolayısıyla orada yaşayan çocukları hedef alan bir başka tehlike de kampların silahlı gruplarca ele geçirilmesidir. Silahlı saldırılar sonucu çocuklar yaralanmakta veya ölmekte, eğer kampları silahlı gruplarca ele geçirilirse, erkek çocuklar ve daha az da olsa kız çocuklar askerliğe zorlanmaktadır. Kimi durumlarda çocukların askerlik yapması aileleri tarafından desteklenmekte; askerlik bir tür "özgürleşme" aracı olarak görülmektedir (Bilgen, 2006).

Mülteci kamplarında çocukları bekleyen tehlikelerden birisi de kaçırılma tehlikesidir. Örneğin Asya-Pasifik'te yaşayan mülteci çocuklar, kaçırılmakta ve batıya götürülmektedir. Bu çocukların bir kısmı fuhuşa itilirken bir kısmı da hizmetçi/köle olarak satılmaktadır (Risk Altındaki Dünya Çocukları Raporu).

Özetle, yetişkinler için bile hayli zor olan hayat koşulları, çocuklar söz konusu olduğunda daha da zorlaşmaktadır ve bu zorluklara, mülteci çocuklara yönelen ayrımcılık eklenmektedir. Mülteci çocuklar, ÇHS ile kabul edilsin ya da edilmesin, "özel korumaya ve yardıma gereksinim" duyan çocuklardır. Üstelik ÇHS ile hem kendileri hem de hakları güvence altına alınmaktadır. Mülteci çocukların da korunması gereken ilk hakları, geri gönderilmeme hakkıdır. Daha sonra en temel hakları olan yaşama hakkını güvenceye alan ve taraf devletlerin yerine getirmeyi taahhüt ettiği hakları gelmektedir.

Mülteci çocuklar söz konusu olduğunda daha fazla önem kazanan bir çocuk hakkı da, onun ailesi ile birlikte olmasının sağlanması, bu durumun korunması ve kalıcı

çözüm arayışlarına girilmesidir. Ancak çocuk ailesiyle birleştirilirken bile ÇHS'nin temel ilkeleri göz önünde tutulmalıdır. Zira çocuk ailesiyle birleşmek istemeyebileceği gibi (cinsel şiddet, askerliğe teşvik gibi); aile de çocuğu istemeyebilir (bu durumda ülkeye dönme zorunluluğunun doğması gibi) (Hodgkin, Newell, 1998).

3. "Ümit'im Adım, Nevşehirliyim!"

Türkiye, 1970'lerin sonlarından itibaren, giderek yoğunluk kazanan bir mülteci trafiği ile karşı karşıyadır ve geçiş ülkesi niteliğindedir⁸. Mültecilerin haklarına dair ulusal bir yasası olmayan Türkiye, 1951 tarihli Sözleşmeyi "1 Ocak 1951 tarihinden önce Avrupa'da meydana gelen olaylarla" sınırlamıştır. Başka deyişle Türkiye, Sözleşme'ye çekince koymuştur. Böylece Avrupa'dan gelenleri mülteci kabul edeceğini Avrupa dışından gelenleri mülteci kabul etmeyeceğini belirtmiştir. 1967 tarihli Mültecilerin Statüsüne Dair Protokol ile zaman sınırlaması kaldırılmış ancak coğrafi sınırlama ülkelerin tercihlerine bırakılmıştır. Türkiye, coğrafi sınırlamayı sürdürmektedir.

Coğrafi sınırlama nedeniyle, Avrupa dışından gelip iltica talep edenlere geçici sığınma hakkı tanınmakta; sınırlı haklarla ülkede kalmalarına izin verilmektedir. Avrupa dışından gelen ve mülteci oldukları kabul edilenlerinse, BMMYK tarafından başka ülkelere gönderilmeleri talep edilmektedir (Çorabatır, 2006).

Türkiye, mülteci trafiği karşısında, yaşanan sorunlara çözüm bulabilmek amacıyla, 1994 yılında bir yönetmelik yayınlamıştır. "Türkiye'den İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" ile hukuki bir düzenleme yapılmıştır. Ancak coğrafi sınırlama sürmektedir. Bu durum Türkiye'nin imzaladığı ÇHS gibi uluslar arası insan hakları sözleşmelerine olduğu kadar, IHEB'in 14. maddesine de aykırıdır.

Türkiye'nin bir sığınma yasasının olmaması geçiştirilebilecek bir durum değildir. Yasal düzenlemenin anlamı, insan hakları hukukuna aykırılıkların kaldırılması, ilgili kurumların oluşturulması ve bütçeden pay ayrılması demektir. Bu nedenle, yasal düzenlemenin olmaması, aslında Türkiye'nin mülteci sorunuyla ilgilenmek istemediğinin göstergesidir. BMMYK verilerine göre, iltica talep artış oranlarında Türkiye'nin ilk üçe girdiği düşünüldüğünde, sorunun vahameti anlaşılabilir⁹ (Bilgen, 2006).

Bir yetkilinin belirttiği üzere, Türkiye, mülteciler sorununa göz yummakta ama harekete geçmemektedir¹⁰. Daha vahimi, Türkiye'nin mülteci sorunuyla iltica hukuku ve insan kaçakçılığı çerçevesinde ve daha çok da bir güvenlik sorunu olarak uğraşmasıdır. Zira, insani bir iş olan mültecilerle ve sorunlarıyla uğraşma görevi polise verilmiştir. Mültecilerin sorunlarına çözüm bulmak polisin

işi değildir. Sorunun polise havale edilmesi, mültecilere "mağdur" değil, "suçlu" gözüyle bakıldığının da en önemli göstergelerindendir¹¹ (Bilgen, 2006; ayrıca bkz. Tomanbay'la Söyleşi, 2006).

Türkiye'de kayıtlı, Avrupalı olmayan mülteci ve sığınmacı sayısı 8090. Bu kişilerden sadece 2312'si mülteci statüsü kazanabilmiş. 5778 kişi, iltica başvurularının kabul edilmesini bekliyor. Türkiye'deki mülteci ve sığınmacılar arasında, en kalabalık grubu İranlılar oluşturuyor. Oran, %49. İkinci sırada %29'la Irak var. Somali %8'le üçüncü ve Afganistan %4'lük oranla dördüncü sırada yer alıyor (Kuleli, Yıldız, 2006).

Geçici sığınma statüsü verilen mülteciler, en az bir buçuk yıl süren değerlendirilme süreçlerini Türkiye'deki 25 uydu kentte geçirmektedir. Bu kentler; Afyon, Ağrı, Aksaray, Amasya, Bilecik, Burdur, Çankırı, Çorum, Eskişehir, Hakkari, Isparta, Karaman, Kastamonu, Kayseri, Kırıkkale, Kırşehir, Konya, Kütahya, Nevşehir, Niğde, Silopi, Sivas, Tokat, Van ve Yozgat (Kuleli, Yıldız, 2006).

Geçici sığınma statüsü verilen mültecilerin, Türkiye'de geçirdikleri bir buçuk-iki yıl boyunca çalışma hakları, serbest dolaşım hakları, temel kamu hizmetlerinden yararlanma hakları son derece sınırlıdır. Buna karşılık, Türkiye, Avrupa'dan gelen mültecilere karşı geniş yükümlülükler üstlenmiştir. Ancak Türkiye Avrupa'dan gelen mültecilere karşı üstlendiği yükümlülükleri de yerine getirmemektedir. Türkiye Avrupa'dan gelen sığınmacılara mülteci statüsü vermemekte, bunun yerine onları misafir kabul etmektedir^{12,13} (Biehl, Aktan, 2007).

Uygulamada, bu insanların sığınma sistemine erişimleri, sosyal hizmet ve desteklerden yararlanmaları kolay olmamaktadır. Üstelik, BMMYK'nin onları üçüncü ülkeye yerleştirme durumu yoktur. Misafir statüsü verilen bu insanlar, uzun yıllar, belirsiz bir statüde yaşamak zorunda kalmaktadır. Örneğin Türkiye'deki çok sayıda Çeçen¹⁴.

1999/2000 yılından bu yana statüsüz yaşamaktadır. Tutuklanma, sınırdışı edilme korkularıyla yaşadıkları ortamlardan dışarı çıkamamakta, iş arayamamakta ve geleceğinin ne olacağını bilememektedirler¹⁴ (Çorabatır, 2006).

Türkiye'ye gelen kaçak göçmenlerin bir kısmının derilerinin rengi, dışıslamanın ötesinde ırkçılığı da beraberinde getirmektedir. Mülteci statüsü kazanamayan (ve kazanamayacak olan) Afrikalılar, geri gönderilmelerinin maliyeti nedeniyle sınır dışı edilmemektedir. Ancak çoğunluğu İstanbul'da yaşayan Afrikalılar, herhangi bir hakka sahip olmadan ve ırkçı saldırılara hedef olarak yaşamak zorunda kalmaktadır¹⁵.

Kuşkusuz, gerek Avrupalı gerekse Avrupa dışından gelen sığınmacı ve mültecilerin karşılaştıkları zorluklardan en çok çocuklar etkilenmektedir. Çocuklar, yetersiz beslenmekte, sosyal hayattan dışlanmakta, psikolojik destek alamamaktadır¹⁶. Mülteci çocuklar, eğer anne

babalarının ikamet izni yoksa okula gidememekte ve eğitim alamamaktadır. Çocuklar, Türkiye'ye yalnız gelmişse, önce yaşları tespit edilmekte, on sekiz yaşından küçükler Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından yurtlara yerleştirilmektedir (www.unhcr.org.tr). Türk vatandaşı çocuklar için bile hayli zorluk barındıran yurtdışında, dil bilmeyen, tüm yakınlarından ve evlerinden kopmuş mülteci çocukların daha fazla zorluk yaşadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Aileleri ikamet izni alan çocuklar okula gidebilir de, yabancılıklarını her an yaşamaktadır. Bu bağlamda, İranlı bir çocuğun, bölümün başlığını da oluşturan şu sözleri dikkat çekicidir. "Ümit'im adım, Nevşehirliyim." Annesi, onun sığınmacı olduğu anlaşılmasın diye, Ümit'e Nevşehirli olduğunu söyletmektedir (Aktaran Biehl, Aktan, 2007).

Sonuç

Galeano'nun bir anlatısında; bir çocuk hastanesindeki yalnız bir çocuk, Noel öncesi, doktoruna şöyle der: "Birilerine söyleyin... birilerine söyleyin benim burada olduğumu!" (Galeano, 1994). Çok uzaktaki bu çocuğun sözleri, çok açık bir gerçeği dile getirmektedir. Dünya üzerinde, zor koşullarda yaşamaya çalışan milyonlarca çocuk var ve onları görmemek, onların olmadığı anlamına gelmiyor. Mülteci çocuklar, zor durumdaki çocukların önemli bir bölümünü oluşturuyor. Ülkelerini terk etme nedenleri ne olursa olsun, her sorunun en büyüğünü yaşıyorlar; kıtlıktan kaçıyorlarsa açlığı en zorunu, savaştan kaçıyorlarsa savaşın en kanlısını, cinsel şiddetten kaçıyorlarsa bedenlerine yönelen tahakkümün en acısını...

Mülteci çocukları kaçmak zorunda bırakan koşullar, onları gittikleri ülkelerde de takip etmekte; "çocuk" olmanın sıkıntılarına bir de mülteci olmanın sıkıntıları eklenmektedir. Oysa, mülteci çocuklar da bir devletin ve ailenin çatısı altında yaşayan, "yetişkinlerin sorun ve sorumluluklarından uzak" çocuklarla aynı haklara sahiptir. Ancak Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile güvence altına alınan haklarının bir kısmı; yaşamak zorunda kaldıkları koşullarda "lüks" sayılmaktadır. Oyun ve tatil hakkı, ifade hürriyeti, hatta aileyle birlikte yaşama hakkı gibi. Mülteci çocuklar sağlık ve eğitim hakkı gibi en temel haklarından bile yoksun bırakılmaktadır.

Mülteci çocukların yaşadıkları, onların önce çocuk sonra hak sahibi insan oldukları gerçeğini değiştirmemektedir. Onların hayatlarının ve haklarının korunmasının sorumluluğu tüm yetişkinlere düşmektedir ve devletlerin ve toplumların tutumu çok önemlidir. Bu noktada, mülteci çocukların haklarını düzenleyen sözleşmeler önem kazanmaktadır. Hukuki metinler, sorunları çözemese de; onları görünür kılmakta, tartışılmalarını sağlamak ve devletleri sorumluluk almak zorunda bırakabilmektedir.

Mülteci çocuklar tüm dünyanın çocuklarıdır. Tek tek her devletin; Türkiye'nin de en kısa zamanda hukuki

düzenlemeleri yapması ve sorumluluk almaya başlaması gerekmektedir. Zira mülteciler sorunu, sadece sivil toplum kuruluşları, BMMYK ve gönüllü yardım örgütlerince çözülebilecek bir sorun değildir. Bu bağlamda, bir mülteci çocuğun şu sözlerini, birilerinin duyması gerekmektedir. "Tekneyle Mombasa'ya vardığımızda ülkeye girebilmek için beklemek zorundaydık. Çok korkunçtu. Kimsenin mültecileri istemediğini biliyorum; ama onlar bizim mülteci olmak istemediğimizi biliyorlar mı?"

DİPNOTLAR

1. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, çocuk hakları alanındaki temel uluslararası belgedir. Sözleşme, 20 Kasım 1989 günü BM Genel Kurulu tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir. Türkiye, Sözleşme'yi 9 Aralık 1994'te onaylamıştır. Sözleşme 27 Ocak 1995'te Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Sözleşme, genel mantığı içinde çocukları "korunmaları gereken özgür ve sorumlu bireyler" olarak kabul etmektedir. Sözleşme'de, çocukların haklarının korunmasına olduğu kadar, çocukların korunmasına ilişkin hükümlere de ağırlık verilmiştir. Sözleşme, çocukları uluslararası hukukun öznesi kabul ettiği için önemlidir. Sözleşmeyle birlikte taraf devletlere, çocukları hak öznesi kabul ederek, onların haklarını tanıma ve koruma ödevi yüklenmiştir. Akıllıoğlu'na göre Sözleşme ile çocuklar için yapılacak yatırımlar, iyilik veya lütf olmaktan çıkarılarak, çocuklar için hak, devletler için ödev haline getirilmiştir ve Sözleşmenin dayandığı temel ilke gelişme hakkıdır (Akıllıoğlu, 1995).

2. Çocukluğun tarihsel gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Franklin, 1993; Heywood, 2003; Spring, 1997).

3. 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Sözleşme, 2-5 Haziran 1951'de Cenevre'de toplanan BM Konferansı'nda kabul edilmiştir. Sözleşme, mültecilerin hakları ve yükümlülükleri ile devletlerin mültecilere karşı sorumluluklarını belirlemektedir. Sözleşme ile mültecilere, gittikleri ülkede yasal olarak ikamet eden diğer yabancılar için öngörülen haklarla eşit haklar verilmektedir. Ancak Sözleşme ile, ülkelere mültecileri kabul etme zorunluluğu getirmemektedir.

4. Bir örnek vermek gerekirse, bu tanım kamu otoritelerinin dışındaki gruplarca yapılan işkenceleri kapsamamaktadır. Ancak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 1977 yılında yaptığı bir yorumla, kamu otoriteleri dışındaki gruplarca yapılan baskı ve zulümleri de mülteci statüsünün kazanılmasının ölçütlerinden saymıştır. BMMYK de ırza geçmeyi baskı ve zulümün kurucu unsurları arasında saymıştır (Bouchet-Saulnier, 2002).

5. Mülteci kadınlar, kadınlara ilişkin çeşitli sözleşme ve bildirimlerde (Cenevre Sözleşmesi, Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşme, Kadınlara Karşı Şiddetin Tasfiye Edilmesine Dair Bildiri

(1993) gibi...) yer almaktadır. Özellikle Kadınlara Karşı Şiddetin Tasfiye Edilmesine Dair Bildiri kadın mülteciler açısından önemli bir insan hakları belgesidir. Ancak, belge, sözleşme niteliğini taşımamakta, daha çok yol gösterici, davranış standartlarını belirleyen bir belge niteliğindedir. Sözleşme hükümlerine ve bildirilere rağmen uygulamada kadınlara yönelik ayrımcı uygulamalar sürmektedir. Bildirinin resmi çevirisi için bkz. www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhak/pdf01/221-227.pdf.

6. Geri gönderilmeme hakkı, ülkelerin, mültecileri, güvenliklerinin tehlikede olacağı diğer ülkelere göndermelerini yasaklamaktadır. Mülteciler geri gönderilmeme hakkının yanı sıra İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde sayılan haklara da sahiptir. Ülkeler, mültecilerin insan haklarını ihlal etmemekle yükümlüdür.

7. Bu aşamada çocukların kayıtlarının tutulması, çocukların güvenliği ve ailelerinin araştırılması açısından ilk adımı oluşturmaktadır. Göç alan ülkelerin, gelen refakatsiz çocukları hemen kaydetmeleri çok önemlidir. Zira aile ve yakınları araştırma çabalarının başarısı, büyük ölçüde çocuğun geldiği ülkedeki devletin enerjisine ve konuyu sahiplenmesine bağlıdır (Hodgkin, Newell, 1998).

8. Türkiye, son dönemde göç ve iltica hareketleri açısından, sadece geçiş ülkesi değil aynı zamanda hedef ve kaynak ülke haline gelmiştir. Türkiye; Afganistan, Pakistan, Hindistan, İran, Irak ve Orta doğu Afrika ülkelerinden gelen göçmenler tarafından Avrupa ülkeleri ve ABD ve Kanadaya ulaşmak için transit güzergah olarak kullanılmaktadır. Bu yönüyle geçiş ülkesi; eski Doğu Bloku ülkelerinin vatandaşlarının çalışmak için kaçak geldikleri bir hedef ülkedir (Bilgen, 2006).

9. Sanayileşmiş 28 ülkeden alınan verilere göre iltica taleplerindeki aylık artış oranlarında da Türkiye Kongo ve Romanya ile ilk üçe girmiştir (Aktaran Bilgen, 2006).

10. Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği Başkanı İlhan Tomanbay, "Türkiyedeki sığınmacıların öldürülme olasılıklarına karşı koruma programı var mı?" sorusuna şu yanıtı vermiştir: "Göz yumma koruma programıdır bana göre. Ancak benim bildiğim siyasi sığınmacıların özel bir koruma programı yok. Sadece şunu biliyorum: başbakanlar arası görüşmelerde sığınmacı konulan gündeme geliyor. Eğer görüşen iki başbakanın ülkeleri arasında değişim programı varsa çeşitli anlaşmalar karşılıklı siyasi sığınmacılar iade edilebiliyor. Bunlar gizli kapaklı yapılan şeyler." (Tomanbay'la Söyleşi, 2006).

11. Yasadışı göçün sınır güvenliği sorununa indirgenmişinin uygulamaya yansıyan sonuçlarını medyadan izlemek mümkündür. Çoğunluğunu Afrikalıların oluşturduğu yasadışı göçmenler, Çalkıvık'ın deyişiyle Türk-Yunan sınırı arasında lastik topa dönmektedir (Çalkıvık, 2003).

12. Aslında, Türkiye gibi, Sözleşmeyi coğrafi sınırlama ile imzalayan taraf devletler, Avrupa dışından gelen sığınmacılara sadece mülteci statüsü verme taahhüt ve yükümlülüğü altına girmemiştir. Mültecilik statüsünün verilmesi, ilgili devletin egemenlik hakkı ile ilgilidir. Ne var ki, mülteci statüsünün tanınması ve bu insanlara koruma sağlanması hukuki sorumluluktan evvel ahlaki yükümlülüktür.

13. Misafirlik politikası, daha çok soydaşlık, kan bağı ya da konukseverlik gibi kavramlarla açıklanmaya çalışılmaktadır. BMMYK'nin görev ve ilgi alanı dışında kalan bu insanlar, toplumun ve devletin insafına bırakılmakta; mültecilerin sahip olduğu koruma olanaklarından yoksun kalmaktadır. Üstelik misafir kabul edilen insanlara sağlanan olanaklar, kimliklerine ve konjonktüre göre değişmektedir. Örneğin Bulgaristan'dan gelenlerle Bosna Hersek'ten gelenler, Kosova'dan gelenlerle Çeçenler aynı muameleyle karşılaşmamaktadır (Bilgen, 2006; Biehl, Aktan, 2007).

14. Çeçen mülteciler, İstanbul'da; Beykoz'da bir bina, Fenerbahçe'de bir kamp alanı, Ümraniye'de bir caminin alt katında yaşamakta ve başka bir şehre gittiklerinde sınır dışı edilmektedir (Biehl, Aktan, 2007).

15. Afrikalılar, Türkiye'ye farklı yolları izleyerek gelmekte, kimi zaman da Avrupa'ya geldikleri söylenerek Türkiye'ye getirilmektedir. Afrikalı kaçakların büyük çoğunluğu İstanbul'da (özellikle Dolapdere ve Tarlabası'nda) ve çok kötü koşullarda yaşamaktadır. Afrikalılara derilerinin rengi dolayısıyla ırkçı saldırılar olmaktadır. Yaşadıkları en büyük sorunlardan birisi de keyfi gözaltıdır (Yaghmaian, 2003). İstanbul'da geçici olarak barınan siyah mülteciler, Papa 16. Benedictus'in İstanbul ziyareti sırasında şoke edici bir haberle gündeme geldiler. İddialara göre, Sultanahmet civarında yaşayan siyah mültecileri gözaltına alan İstanbul polisi, onlara sokakları temizletmiş ve bariyer taşıtmıştı. Çoğu Sultanahmet ve Kumkapı civarında yaşayan Afrikalı siyahların, polis tarafından evlerine baskın yapılarak ve sokaklardan rastgele toplanıp gözaltına alındığı söylendi. Kamyonlarla toplanan ve bir süre gözaltında tutulan siyah mülteciler, gündüz ve gece ayrı ayrı gruplar halinde zorla çalıştırılmışlardı. Sığınmacılar, "Türk polisi, bizi hala köle sanıyor", diyerek uygulamayı protesto etti." (Kuleli, Yıldız, 2006).

16. Yetersiz beslenme sorununun açık örneklerinden birisini Sudan'lı H.M.O. şöyle ifade etmektedir: "Kaldığımız yerde (İstanbul Otel) su yok. Arada bir soğuk su geliyor. Kalorifer saat 8 ve 11 arasında koridorlarda yanıyor ve elektrikli ısıtıcı kullanmak yasak. Tuvaletler pis. Üstelik otel yöneticisi bize çok kötü davranıyor. Ülkemize dönmemizi istiyor. Bize küfrediyor. Bu tip davranışlardan kaçtığımız için buraya geldik ama burada da bunlarla karşılaştık. Aşevinden yemek almaya gittik. Her aileye kap dağıtılıyordu. Ama bizim kaplarımızı bir süre sonra geri aldılar. Yoğurt kaplarını yıkayıp gidiyoruz artık, günde bir öğün yemek almaya..." (Kuleli, Yıldız, 2006).

KAYNAKLAR

Ahi, B. (1995). Çocuk ve Savaş, İstanbul Barosu Çocuk Hakları Günleri içinde, İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları.

Akıllıoğlu, T. (1995). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. Ankara: A.Ü.S.B.F. Yayınları.

Biehl, K., Aktan İ. (2007). Mülteci Destek Programı ve Türkiye'nin Mülteci Politikası, Express, 72: 22-23.

Bilgen, A. (2006). Türkiye'de Mülteci Olmak ve Kadın Mülteciler, Kadın Çalışmaları Dergisi, 1: 126-130. Ulaşım Tarihi 20 Temmuz 2007, <http://www.kadincalismlari.org/birgorus.pdf>

Bouchet-Saulnier, F. (2002). İnsancıl Hukuk Sözlüğü. Çev. S. Bağdatlı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Bülbül, S. (1995). Türkiye'de Mülteci Çocukların Konumu ve Hakları, İstanbul Barosu Çocuk Hakları Günleri içinde, İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları.

Çalkıvık A. F. (2003). "Yaşam ve Ölüm Alanları" Arasında Afrikalı Göçmenler, Birikim, 175-176: 149-152.

Çocuk Mültecilere İlişkin Türkiye'deki Yasal Çerçeve. Ulaşım Tarihi 20 Temmuz 2007, <http://unhcr.org.tr/MEP/index.aspx?pageld=152>

Çorabatır, M. (2006). Mülteci ve Sığınmacı Çocuklar Daha Fazla Destek Bekliyor. Ulaşım Tarihi 20 Temmuz 2007, <http://www.siviltoplum.com.tr/?ynt=icerikdetay&id=610>

Dünya Mültecilerinin Durumu Bir İnsanlık Sorunu, (1997). Ed. R. Reilly. Ankara: BMMYK Yayını.

Galeano, E. (1994). Kucaklaşmanın Kitabı. Çev. N. Yeğınobalı. İstanbul: Can Yayınları.

Galijatoviç, F. (1995). Bosna-Hersek Cumhuriyetine

Yapılan Saldırının, Çocukların Savaş Ortamındaki Eğitimine Etkisi, İstanbul Barosu Çocuk Hakları Günleri içinde, İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları.

Gönültaş, H. (2006). İnsanlığın Turnusol Kağıdı: Görmek, ama Görmemek (İ. Tomanbay'la söyleşi), Express, 58: 42-43.

Heywood, C. (2003). Baba Bana Top At! Batıda Çocukluğun Tarihi. Çev. E. Hoşsucu. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Hodgkin, R., Newell, P. (1998). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı (2. Baskı). Ankara: UNICEF Yayını.

Kuleli, M., Yıldız, K.S. (2006). Mülteciler: "Türkiye'de Aşağılanmaktan Bıktık, Ulaşım Tarihi 20 Temmuz 2007, <http://www.bilgihaber.com/yazi/multeciler>

Parlamenteler İçin El Kitabı, Ulaşım Tarihi 20 Temmuz 2007, <http://www.unhcr.org.tr/MEP/FTPRoot/Dosyalar/turkiyedebmmyk/Chp1.doc>

Risk Altındaki Dünya Çocukları Raporu, Ulaşım Tarihi 20 Temmuz 2007, http://www.cocukvakfi.org.tr/risk_rapor.htm

Spring, J (1997). Özgür Eğitim (2. Baskı). Çev. A. Ekmekçi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Türker, Y. (2007). Kim Kaçak? Kim Yasadı? Radikal Gazetesi, 06/08/2007.

Yaghmaian, B. (2003). Afrika Diasporası: Türkiye'deki Afrikalı Göçmenlerin Dramı, Çev. E. Evren, Birikim, 175-176: 140-148.

www.tbmm.gov.tr/komisyoin/insanhak/pdf01/221-227.pdf